

УДК 373.2:140.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.4>

Юлія МОЙСЄЄНКО

аспірантка кафедри дошкільної освіти, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська область, Україна, 16600

ORCID: 0000-0002-3360-1502

Бібліографічний опис статті: Мойсеєнко, Ю. (2022). Педагогічні умови формування світосприйняття у дітей 5-6 років. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.4>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

Стаття присвячена проблемі формування світосприйняття у дітей 5-6 років. Актуальність дослідження визначається: браком теоретико-експериментальних досліджень вказаного напрямку, виконаних на дітях даного віку; важливістю вікового періоду, коли у дитини з'являється здатність до світосприйняття, вибудовується власне світосприйняття, яке відповідає соціальному буттю, закладається фундамент оптимістичного світобачення; затребуваністю педагогічною практикою розробок методичної спрямованості щодо оптимізації процесу формування світосприйняття у дітей 5-6 років у закладі дошкільної освіти та сім'ї. Представлено аналіз психолого-педагогічної літератури, щодо вивчення зазначеної проблеми. Визначено сутність поняття світосприйняття як складової частини світогляду, особистісного феномену та певного досвіду формування пізнавальних уявлень про світ за допомогою сприйняття. Найбільш сприятливим періодом для розвитку особистості дитини та її світосприйняття є дошкільний вік.

Виділено комплекс взаємопов'язаних педагогічних умов, спрямованих на оптимізацію процесу формування світосприйняття у старших дошкільників: розширення та поглиблення знань дітей 5-6 років про взаємозв'язки навколишнього світу у процесі різних форм сприйняття дитячої літератури; надання дітям 5-6 років права шляхом розмірковування на основі змісту текстів дитячої літератури робити свої судження та узагальнення, приймати власні рішення щодо бачення та сприйняття навколишнього світу; поетапна перебудова взаємодії педагога з дітьми на засадах особистісно-орієнтованого підходу до формування світосприйняття у дітей 5-6 років. Деталізовано значення кожної із зазначених умов та розкрито їх сутність. Дані умови складають певний комплекс педагогічних умов, в якому кожна попередня готує підґрунтя для наступної з метою ефективного формування світосприйняття у старших дошкільників.

Ключові слова: світогляд, світосприйняття, картина світу, дитяча література, розмірковування, дошкільники.

Yuliia MOISIEIENKO

Postgraduate Student at the Department of Preschool Education, Nizhyn Mykola Gogol State University, Grafaska str., 2, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16600

ORCID: 0000-0002-3360-1502

To cite this article: Moisieienko, Yu. (2022). Pedagogical conditions of the formation of 5-6 year-old children's world perception. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.4>

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE FORMATION OF 5-6 YEAR-OLD CHILDREN'S WORLD PERCEPTION

The article is devoted to the problem of forming world perception of children 5-6 years. The relevance of the study is determined by: the lack of theoretical and experimental research in this area, performed on children of this age; the importance of the age period, when the child develops the ability to world perception, builds his own worldview, which corresponds to social life, lays the foundation of an optimistic worldview; demand for pedagogical practice of developing methodological orientation to optimize the process of forming world perception of children 5-6 years in preschool education and family. An analysis of the psychological and pedagogical literature on the study of this problem is presented. The essence of the concept of world perception as a component of worldview, personal phenomenon and a certain experience of forming cognitive ideas about the world with the help of perceptions is determined. The most favorable period for the development of the child's personality and his world perception is preschool age.

A set of interrelated pedagogical conditions aimed at optimizing the process of world perception in older preschoolers: expanding and deepening the knowledge of children 5-6 years old about the relationships of the world in the process of different forms of perception of children's literature; giving children 5-6 years the right to make judgments and generalizations based on the content of children's literature texts, to make their own decisions about the vision and perception of the world around them; gradual restructuring of the teacher's interaction with children on the basis of personality-oriented approach to the formation of the world perception of children 5-6 years. The meaning of each of these conditions is detailed and their essence is revealed. These conditions constitute a set of pedagogical conditions, in which each of the previous prepares the groundwork for the next in order to effectively shape the world perception of older preschoolers.

Key words: *worldview, world perception, picture of the world, children's literature, reflections, preschoolers.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства акцентується увага на пріоритетних завданнях освіти, якими є формування всебічно-розвиненої особистості дитини, її світогляду та його складових частин. Освіта сьогодення повинна формувати в дитини цілісний, гуманістичний, сформований на засадах наукових знань світогляд та світосприйняття. Дошкільне дитинство саме той сензитивний період розвитку мисленевих процесів дитини та формування адекватного сприйняття оточуючого світу. Сформовані у старших дошкільників у закладі дошкільної освіти знання, уявлення, вміння взаємодії з довколишнім світом стануть основою для подальшого розширення світосприйняття дітей у початковій школі та фундаментом оптимістичного світобачення й світорозуміння.

Світосприйняття є особистісним феноменом, а найбільш сприятливим періодом для розвитку особистості дитини є дошкільний вік. Чим більш емоційніше, яскравіше буде входження дитини у систему взаємовідносин з оточуючою дійсністю, тим продуктивніше буде здійснюватися процес формування світосприйняття дитини 5-6 років.

Аналіз досліджень порушеної проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема формування світосприйняття у дітей дошкільного віку досліджується науковцями в різних аспектах, а саме, формування оцінно-ціннісних знань як способу вираження дитячого світосприйняття (І. Бех, Л. Бутенко, І. Зазюн); світоглядні уявлення як базові знання дитини про світ, про себе, про закони взаємодії у соціумі (Н. Гавриш, О. Кононко, І. Куліковська); особливості формування цілісного світобачення у старших дошкільників як основи для дитячого світосприйняття (О. Кононко, В. Луценко, С. Нечай, З. Плохій, О. Сидельникова, Л. Шелестова) та ін. Добором змісту та методів організації освітнього процесу з метою

формування дитячого світогляду займалися Н. Бібік, М. Богданович, М. Вашуленко, К. Гуз, В. Ільченко, Н. Коваль, Л. Любарська, В. Мартиненко, Л. Масол, О. Прищеп, О. Савченко, А. Салов, В. Тименко та ін.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови формування світосприйняття у дітей 5-6 років.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі з досліджуваної проблеми поняття «світосприйняття» тлумачиться як певний досвід формування пізнавальних уявлень про світ за допомогою наочних образів – сприйнятів (Касьян, 2006).

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту дали підстави оцінити світосприйняття старших дошкільників як таке, що потребує уваги з боку дорослих. З метою оптимізації процесу формування світосприйняття у дітей 5-6 років створювались сприятливі умови як у дошкільних закладах, так і в сім'ї.

Зважаючи на складність процесу світосприйняття дитини, його залежність від багатьох чинників, ми виходили з розуміння, що оптимізувати його не може одна педагогічна умова чи декілька умов, не пов'язаних безпосередньо сутнісними зв'язками. Необхідний був певний комплекс педагогічних умов, в якому кожна попередня готує підґрунтя для наступної. У контексті даного дослідження поняття «педагогічні умови» ми розглядаємо як певні можливості та обставини, сприятливі для ефективного досягнення поставленої мети – формування світосприйняття у дітей 5-6 років. Виходячи з охарактеризованих підходів та орієнтуючись на результати констатувального етапу дослідження й науковий доробок фахівців дошкільної освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Кіндрат, О. Кононко, І. Куліковська, Л. Шелестова та ін.), нами було виділено комплекс взаємопов'язаних педагогічних умов,

спрямованих на оптимізацію процесу формування світосприйняття у старших дошкільників. Логіка наукового дослідження передбачала необхідність розкриття кожної із нижче запропонованих педагогічних умов.

Перша умова – розширення та поглиблення знань дітей 5-6 років про взаємозв'язки навколишнього світу у процесі різних форм сприйняття дитячої літератури.

Важливу роль у формуванні особистості дитини, у визначенні нею позитивних стратегій життєтворчості, на думку Н. Гавриш, Р. Жуковської, Г. Беленької, відіграє серед інших засобів дитяча література, книга, що уособлює в собі не просто певну культурну спадщину та артефакт народної історії, а символізує художнє слово як надбання дорогоцінної скарбниці українського народу та джерело формування світоглядних уявлень у дітей, починаючи з наймолодшого віку (Гавриш, 2011).

Ще на ранньому етапі дошкільного віку дитина відкриває для себе світ через твори поетів і письменників, у народному фольклорі та ін. У процесі роботи з дитячою літературою та в повсякденному житті вихователь постійно використовує малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, примовляння, загадки, мирилки, а також фразеологізми, які теж впливають на успішність процесу світосприйняття дитини. Дошкільник матиме змогу виявляти власне емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів та явищ навколишньої дійсності (Журавльова, Кучеренко, 2015: 71-76).

Невичерпним джерелом формування дитячого світосприйняття є казка, завдяки якій у дитини вибудовується певне ставлення до оточуючого світу, формується загальний світогляд, власна картина світу. «Казка вводить у світ, де всі ми на рівних, де дійсно друзі і попутчики своїм дітям». Казка, це – «чарівний міст, котрим нам не складно перебратися на сторону дитинства і зрозуміти дитяче мислення і дитячий настрій» (Обухова, 1995: 10).

Казки з морально-етичною основою сприяють виробленню у дітей розуміння людських характерів, суспільних відносин, закріплюють у свідомості визначення про те, що таке «добре» і що таке «погано». В. Сухомлинський стверджував, що казки та оповідання пропонують дитині образи, символи, які їй подобаються, і під час знайомства з ними дитина непомітно

для себе засвоює важливу інформацію (Сухомлинський, 1977).

Як зазначає І. Кіндрат, ефективним способом розкриття та візуального відображення основних смислів та змістових напрямів художнього тексту є складання інтелектуальних карт за його змістом. Умовою ефективності роботи з літературними творами є забезпечення емоційного проживання дітьми змісту та ідеї твору, а також застосування синтезу різних видів дитячої художньо-естетичної діяльності, багатоканального сприймання тексту, інтеграції видів діяльності дітей (Кіндрат, 2017).

Отже, розширення та поглиблення знань дітей 5-6 років про взаємозв'язки навколишнього світу повинно відбуватися у процесі різних форм сприйняття дитячої літератури, як засобу активного впливу на процес формування дитячого світосприйняття.

Друга умова – надання дітям 5-6 років права шляхом розмірковування на основі змісту текстів дитячої літератури робити свої судження та узагальнення, приймати власні рішення щодо бачення та сприйняття навколишнього світу.

Одним із новоутворень у пізнавальній сфері старшого дошкільника є здатність до розмірковування й умовисновків, яку потрібно підтримувати й розвивати, внаслідок чого дитина буде отримувати емоційне задоволення від власного успіху. Змістовною основою міркування є наявність систематизованих уявлень про об'єкти і явища природи, їхні сутності. У процесі пізнавальної діяльності важливо вчити дитину ставити мету, шукати різні способи її розв'язання, виявляти наполегливість та цілеспрямованість, доводити свою думку та вибудовувати власні судження (Кононко, 2013).

Є. Фльорина зазначала, що «літературний твір, пробуджуючи мисленневий процес за допомогою слова, тобто відвернення від безпосереднього чуттєвого сприйняття, водночас забезпечує багатство чуттєвого сприйняття, так необхідного для мислення дитини раннього віку...». Автор зазначала, що «чуттєвий образ», викликаний художнім твором, полегшує розуміння дітьми ідей, робить їх «конкретними і переконливими»; художній твір викликає певні оцінки, учить абстрагуватись. Слухаючи оповідання, казку, дитина дошкільного віку виявляє особливу внутрішню активність, стає

немов би співучасником подій, що описуються і сприймаються (Флерина, 1961: 282).

Під час обговорення прочитаних творів діти можуть висловити певні власні узагальнення щодо того, що за хороше герої отримують нагороди (приязнь людей, увага і прихильність, дружні взаємини, подяка знедолених, багатство), за погане треба розплачуватися (втрата влади, осуд, сміх людей, перетворення на злих тварин, на камінь). Дошкільники сприймають логічний результат сюжету як живу реальність, здатні порівняти з прикладами власного досвіду і висловити своє ставлення. За допомогою бесіди після прочитаного твору педагог може виявити хто з героїв твору сподобався дітям та чому і, зберігши свіжість вражень від прочитаного, допомогти дітям осмислити твір, дати оцінку та характеристику персонажам залежно від їхніх намірів, вчинків. Глибина осмислення дає змогу дітям визначити, чиї наміри були сплановані раніше і зорієнтовані на добро, чиї на зло тощо (Кононко, 2013).

Тобто казка, як частина дитячої літератури, сприяє активізації мислення дітей. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів (Сухомлинський, 1977). Дошкільники розмірковуючи вчаться аналізувати, узагальнювати певні події, робити висновки, переносити отримані знання з твору у реальне життя, що допомагає їм приймати рішення у тій чи іншій ситуації, висловлювати власну думку та сприяє формуванню світосприйняття. Таким чином діти розмірковуючи над змістом твору дитячої літератури роблять власні узагальнення, судження та приймають певні рішення щодо бачення та сприйняття навколишнього світу.

Третя умова – *поетапна перебудова взаємодії педагога з дітьми на засадах особистісно-орієнтованого підходу до формування світосприйняття дітей 5-6 років.*

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти освітньо-виховна робота у закладі дошкільної освіти має бути організована педагогом таким чином, щоб максимально активізувати діяльність дитини у пізнанні навколишнього світу. Важливим є також впровадження у практику особистісно-орієнтованого підходу, який передбачає визначення базових якостей особистості, розвиток її активності, самостій-

ності, ініціативності та креативності як індикаторів ефективності освітнього процесу (БКДО, 2021).

Педагог повинен розуміти, що дитяче світосприйняття має базуватися на єдності чотирьох основних сфер буття людини взаємопов'язаних і взаємозалежних (природи, культури, власного «Я» та суспільства) та відображатися у виборі дошкільника, інтересах, перевагах. Це ставлення може бути конструктивним, таким, що спричиняє доцільну, продуктивну, оптимальну для ситуації поведінку, або деструктивним – гальмує процес гармонійного входження зростаючої особистості у життєвий контекст, раціональне розв'язання проблем (Кононко, 2013: 26).

Педагог має виступати для дитини не лише як організатор і керівник діяльності дошкільників, а й як особистість з її світосприйняттям, цінностями, визначеними духовними якостями, які безпосередньо впливають на свідомість, почуття і поведінку дітей. Спілкування з вихователем, як наставником з глибоким життєвим досвідом, дозволяє дошкільнику усвідомити свою особистісну причетність до всього, що відбувається в оточуючій дійсності (Нефедова, 2006).

О. Кононко зазначає, що кожному педагогові зрозуміло, що дитина дошкільного віку не в змозі пізнавати світ природи, предметів, людей, власного «Я» наодинці з собою. Вона постійно співвідносить своє знання з інформацією, одержаною від інших людей. У дошкільному дитинстві образ світу здебільшого приймається з рук «значущих інших». Спілкування з дорослими, у першу чергу, рідними людьми, задає певну рамку, окреслює межі сприйняття світу (Кононко, 2010).

Як наголошує Л. Шелестова, для кращого сприйняття та розуміння світу, пізнавальна діяльність дитини має організовуватись таким чином: процес пізнання має бути значущим як для кожної дитини індивідуально, так і для колективу загалом. Вихователь має надати можливість кожній дитині тренуватися в уміннях розмірковувати про різні сфери життєдіяльності людини, оформляти свою думку в мовленні, об'єднувати свої міркування в єдине ціле, висувати гіпотези на основі власного досвіду й аргументувати їх (Шелестова, 2016: 34).

Одним із провідних завдань, яке постає перед вихователем сучасного закладу дошкіль-

ної освіти, є формування світосприйняття дітей та загального світогляду, враховуючи особистісно-орієнтований підхід у організації взаємодії педагога з дітьми.

Висновки. Таким чином, становлення дитячого світосприйняття є складним та систематизованим процесом, на основі якого у дитини починає формуватися власне ставлення до оточуючого світу. Комплекс вище перерахованих та взаємопов'язаних педаго-

гічних умов спрямований на оптимізацію процесу формування світосприйняття у старших дошкільників. Ефективне його використання педагогічними працівниками у комплексній взаємодії з батьками сприятиме ефективному осягненню та сприйняттю дитиною навколишнього світу.

Перспективами подальших досліджень є впровадження в практику педагогічної моделі формування світосприйняття у дітей 5 – 6 років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Гавриш Н.В. Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку / Н. Гавриш, О. Ліннік. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
3. Журавльова Л., Кучеренко Т. Вплив усної народної творчості на формування культури мовлення дітей дошкільного віку. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. праць. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2015. Випуск 16. 332 с.
4. Касьян В. І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навч. посіб. 4-те вид., переробл. і допов. К.: Знання, 2006. 343 с.
5. Кіндрат І.Р. Формування духовно-моральних основ світогляду дитини дошкільного віку засобами художнього слова. *«Молодий вчений»* серія педагогічні науки. № 1 (41). 2017. С. 432-436. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/102.pdf>.
6. Кононко О. Л. Теоретичні проблеми формування у дітей шостого-сьомого років життя цілісного світобачення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України, 2010. – № 14 (I). 162-174.
7. Кононко О. Л. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навчально-методичний посібник. Київ: Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.
8. Нефедова Е.В. Педагогические условия формирования мировосприятия младшего школьника в образовательном процессе. *Вестник СамГУ*. 2006. 5/2(45), С. 83-90.
9. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. М.: Тривола, 1995. – 360 с.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. К.: Рад. шк., 1977. С. 55–209.
11. Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольника под ред. В. Н. Шацкой. М.: Изво АПН РСФСР, 1961. 334 с.
12. Шелестова Л. В. Методи формування картини світу старших дошкільників. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. № 7. С. 33-37.

REFERENCES:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity). Nova redaktsiia [Basic component of preschool education (State standard of preschool education). New edition]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Havrysh N.V. (2011). Tsikava filosofiiia dlia ditei: metodychnyi posibnyk dlia tvorchykh pedahohiv i batkiv ditei doshkilnoho y molodshoho shkylnoho viku [Interesting philosophy for children: a manual for creative teachers and parents of children of preschool and primary school age] N. Havrysh, O. Linnik. K.: Shk. svit. 128 s. [in Ukrainian].
3. Zhuravlova L., Kucherenko T. (2015). Vplyv usnoi narodnoi tvorchosti na formuvannia kultury movlennia ditei doshkilnoho viku [The influence of oral folk art on the formation of speech culture of preschool children.]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. prats. Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. Poltava, Vypusk 16. 332 s. [in Ukrainian].
4. Kasian, V. I. (2006). Filosofiiia [Tekst]: vidpovidi na pytannia ekzamenatsiinykh biletiv [Philosophy [Text]: answers to exam questions]: navch. posib. 4-te vyd., pererobl. i dopov. K.: Znannia. [in Ukrainian].

5. Kindrat I.R. (2017). Formuvannia dukhovno-moralnykh osnov svitohliadu dytyny doshkilnoho viku zasobamy khudozhnoho slova [Formation of spiritual and moral foundations of the worldview of a preschool child by means of artistic words]. «Molodyi vchenyi» seriia pedahohichni nauky. 1 (41). S. 432-436. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/102.pdf> [in Ukrainian].
6. Kononko, O. L. (2010). Teoretychni problemy formuvannia u ditei shostoho-somoho rokiv zhyttia tsilisnoho svitobachennia [Theoretical problems of formation in children of the sixthseventh years of life of holistic worldview] Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of upbringing of children and students. 14 (I). 162–174 [in Ukrainian].
7. Kononko, O. L. (2013). Formuiemo u starshykh doshkilnykiv tsilisne svitobachennia [Forming a holistic outlook for older preschoolers]. Kyiv: Imeks-LTD. 260 s. [in Ukrainian].
8. Nefedova E.V. (2006). Pedagogicheskie uslovija formirovaniia mirovospriiatija mladshogo shkol'nika v obrazovatel'nom processe [Pedagogical conditions of formation of world perception of the younger schoolboy in educational process]. Vestnik SamGu. 5/2(45), S. 83-90. [in Russian].
9. Obuhova L. F. (1995). Detskaja psihologija: teorii, fakty, problemy [Child psychology: theories, facts, problems]. M. : Trivola. 360 s. [in Russian].
10. Shelestova L. V. (2016). Metody formuvannia kartyny svitu starshykh doshkilnykiv [Methods of forming a picture of the world of senior preschoolers]. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. № 7. S. 33 [in Ukrainian].
11. Flerina E.A. (1961). Jesteticheskoe vospitanie doshkol'nika [Aesthetic education of a preschooler]. pod red. V. N. Shackoj. M.: Izvo APN RSFSR. 334 s. [in Ukrainian].
12. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti [Problems of education of comprehensively developed personality]. Vybrani tvory: v 5 t. – T. 1. K.: Rad. shk. S. 55–209. [in Ukrainian].